

REVOLUTION I EUROPA, REFORM I DANMARK

Indledning til *Det danske firkløver eller danskheden partisk betragtet* (1836)

Det danske firkløver

Det danske firkløver eller danskheden partisk betragtet fra 1836 omtales normalt som Grundtvigs første højskoleskrift, i hvert fald det første højskoleskrift, trykt som bog.¹

Læst med disse briller kan det overraske, at begrebet om den folkelige eller patriotiske eller kongelige eller danske – Grundtvig bruger alle disse forskellige tillægsord – højskole først introduceres midtvejs i skriftet, og at det ikke indgår i værkets underrubrikker: “Kongen og folket” og “Fædrelandet og modersmålet”.

Og Grundtvig selv præsenterede sig på værkets titelblad hverken som præst, skolemand eller pædagog, men som historiker. Han blandede sig med andre ord i debatten i kraft af sin historiske indsigt.

Værket var en lille bog på 84 sider i oktavformat, der udkom den 7. maj 1836 på den Wahlske Boghandels forlag; oplagets størrelse kendes ikke.

En “højere anstalt for folkelig dannelse og for praktisk duelighed”

Endnu før Grundtvig formulerede begrebet om en dansk eller folkelig højskole, pegede han i “Indledning” til *Nordens mytologi* (1832) i almindelighed på behovet for en ny type læreanstalt:

Et *borgerligt og ridderligt akademi*, eller hvad man vil kalde en sådan højere anstalt for folkelig dannelse og for praktisk duelighed i alle hovedfag, det er åbenbart det store

1 Forud for det ligger talrige utrykte udkast og kladder, hvoraf to vigtige senere er udgivet: Opsatsen “Universitetet i London og Akademiet i Sorø” fra 1827 i K.E. Bugge: *Grundtvigs skoleverden* (1968) og det fyldige manuskript “Statsmæssig Oplysning” fra 1834, udgivet 1983 af K.E. Bugge og Vilhelm Nielsen.

savn i alle lande, der må afhjælpes, og det snart, både for borgersamfundets og for lærdommens skyld.²

Grundtvig erklærede samtidig, at han ikke var

nogen ven af rigsdage, men da de hører til dagens orden, skulle man dog indse, at uden en hensigtsmæssig dannelse af alle dem, der skal kunne være medlemmer af folkeforsamlingen, må de blive en ulykke for staten.³

Her rettede disse tanker sig generelt mod de europæiske nationer, der i 1830 under liberalismens faner havde gennemlevet revolutioner og revolutionære opstande. Men tankerne tog også sigte på de heraf inspirerede rørelser i Danmark og i hertugdømmerne Slesvig og Holsten.

Rådgivende stænderforsamlinger

Heller ikke den regerende enevældige Frederik 6. var nogen ven af rigsdage. Og det var i et forsøg på at tage vinden ud af sejlene på det liberale krav om en fri forfatning eller 'konstitution', at han den 28. maj 1831 udstedte en forordning om indførelse af rådgivende provinsialstænder (stænderforsamlinger) i Danmark og hertugdømmerne. Herved ville han også forebygge de voldsomheder, under hvilke tilsvarende frihedskrav var blevet fremført flere steder i Europa siden 1830.

Den første danske stænderforsamling var blevet indkaldt af kong Christian 1. tilbage i 1468, hvor repræsentanter for de fire stænder adelen, borgerskabet, gejstligheden og bønderne var blevet hørt. Ved valgene til de nye stænderforsamlinger i 1830'erne og 1840'erne stemte henholdsvis godsejere, bønder og byernes ejendomsbesiddere hver for sig, og repræsentationen var alene betinget af ejendom. Gejstligheden var altså nu ikke særskilt repræsenteret som stand, men kongen udpegede selv medlemmer, de 'kongevalgte', heraf i Roskilde to for kirken, en for universitetet, fire grundejere og (ind til 1844) tre for Island og Færøerne. Betegnelsen 'provinsialstænder' henviste til, at de enkelte forsamlinger repræsenterede stænderne i en bestemt landsdel eller provins, ikke i hele landet. At de var 'rådgivende', angav, at de ikke (som et parlament) var lovgivende eller havde nogen anden formel magt, men alene var et høringsorgan for kongen.

Også udenrigspolitiske hensyn spillede ind. Holsten var medlem af Det Tyske Forbund, et statssamfund af mange små og større tyske stater, der eksisterede

2 *Nordens Mythologi* (1832), side 28. En tilsvarende formulering findes i et utrykt udkast fra 1830 eller 1831, se Bugge: *Skolen for livet. Studier over N.F.S. Grundtvigs pædagogiske tanker* (1965, herefter *Skolen for livet*), side 235. Om Sorø-tankens fremvækst hos Grundtvig siden 1810 og tankens modning efter 1821, se generelt sammesteds, side 229-236.

3 sammesteds.

1815-1866. Og Holsten, hvori Frederik 6. var hertug, var i 1815 blevet stillet en forfatning, der efter preussisk forbillede hvilede på stænderforsamlinger, i udsigt. Under indtryk af Julirevolutionen i Frankrig 1830 blev der nu i begge hertugdømmer, altså også i Slesvig, stillet krav herom. For at indfri sin forpligtelse over for Holsten og for samtidig at fastholde sine rigers enhed besluttede Frederik 6. og hans rådgivere da at indføre rådgivende stænderforsamlinger ikke blot for Holsten, men også for hertugdømmet Slesvig og for selve kongedømmet, det vil sige Nørrejylland (Jylland nord for Kongeåen) og Øerne.

Man bør bemærke sig antallet af stænderforsamlinger: fire. Ved at give Slesvig og Holsten hver sin markerede Frederik 6., at han i modsætning til den endnu spæde tysksindede slesvig-holstenske bevægelse ikke anså disse to fyrstendømmer for at høre særligt sammen. Og ved at give Øst- og Vestdanmark to forskellige 'provinzialstænder' markerede han, at stænderforsamlingerne ikke skulle betragtes som ét nationalt parlament, sådan som de nationalliberale ønskede. Endelig bevirkede denne opsplittning sammen med stændernes fysiske placering i fire mindre byer uden for København, at hverken den nationalliberale hovedstadsopposition eller den slesvig-holstenske bevægelse kunne optræde samlet.

Betingelsen for at have valget var først og fremmest besiddelse af fast ejendom af en vis størrelse eller værdi, mens betingelsen for at være valgbar blandt andet var besiddelse af fast ejendom af den dobbelte størrelse. Ud fra dette og andre kriterier var der i kongeriget og hertugdømmerne tilsammen cirka 32.000 stemmeberettigede mænd, 2,8 procent af befolkningen.

Inspiration fra England

Grundtvig havde fulgt de europæiske begivenheder ganske nøje. I sin lille bog *Politiske betragtninger med blik på Danmark og Holsten*, skrevet 1830 og udgivet på både dansk og tysk januar 1831, henviste han i indledningskapitlet med undertitlen: "Om oprør" misbilligende til Julirevolutionen i Paris, augustopstanden i Bruxelles mod hollænderne, som i november førte til Belgiens uafhængighed, og til novemberopstanden i Warszawa, der blev slået hårdt ned af Rusland i februar-september 1831. Grundtvig var en varm fortaler for enevælden, specielt den danske, og så længe denne bestod, vendte han sig generelt imod demokratiske statsformer og konstitutionelle monarkier.

Men *inden for* den enevældige stat havde kongen ifølge Grundtvig brug for embedsmænd og rådgivere med sund, praktisk forstand. Og sådanne mænd skulle ikke nødvendigvis findes blandt universitetsfolk, men snarere blandt godsejere, købmænd og andre, der havde mindre brug for klassisk lærdom og mere behov for den slags kundskaber, som kunne opnås på en alternativ "højskole for folkelig videnskabelighed og borgerlig [samfundsmæssig] uddannelse."⁴

4 *Politiske Betragtninger med Blik paa Danmark og Holsteen* (1831), side 50 f.

Grundtvigs inspiration til disse tanker om praktisk sans og brugbar viden kom ikke mindst fra tre sommerbesøg i England 1829-1831. Der havde han oplevet anderledes levende universitetsmiljøer end Københavns og i det hele taget et anderledes dynamisk samfund end det stillestående Danmark under Frederik 6.'s enevælde.

I det følgende skal den samtidshistoriske baggrund for disse tanker opridses lidt nærmere.

Den første stænderforsamling 1835-1836

De københavnske deputerede (valgte medlemmer) til den første stænderforsamling for Øerne blev valgt 17.-24. november 1834. Under indtryk af røret omkring valgene havde B.S. Ingemann den 25. december 1834 skrevet til sin ven Grundtvig:

Som jeg hører, skal den politiske stemning i hovedstaden i den senere tid røbe en næsten vulkansk gæring, og kandestøber-koterierne [-partierne, klikerne] tage stærk overhånd [...]. Gensidig åbenhjertighed mellem hoved og krop var nu vist ønskeligst.⁵

Grundtvig, som sad begravet i middelalderhistoriske studier, svarede først "påskelørdag 1835", det vil sige 18. april året efter, og da i meget almene vendinger: 'Kroppen', de deputerede til stænderforsamlingen, og 'hovedet', regeringen, nærede urealistiske forventninger til hinanden. Emnet synes ikke at have optaget ham synderligt på dette tidspunkt.

Men jeg har dog godt håb, og ville blot ønske [... at] vi så havde et ordentligt *Sorø Akademi* [...], hvor den ungdom, der har lyst til at handle, kunne lære både at tænke, at tale og at handle dansk.⁶

Ingemann havde boet i Sorø siden 1821, hvor han var lektor og titulær professor ved akademiet.

Den første stænderforsamling for Øerne samledes omsider i Roskilde fra den 1. oktober 1835 til den 26. februar 1836. Provinsialstænderne for Holsten mødtes samtidig i Itzehoe og stænderne for Nørrejylland og Slesvig lidt senere i henholdsvis Viborg og Slesvig by. Stænderforsamlingerne trådte derefter sammen hvert andet år til og med 1848. Grundtvig var ikke med (da han ikke havde fast ejendom, var han hverken valgbar eller valgberettiget), og han betragtede i begyndelsen foretagendet med skepsis.

5 Svend Grundtvig (udg.): *Grundtvig og Ingemann. Brevvexling 1821-1859*, side 169.

6 sammesteds, side 172f.

En fri konge og en fri folkestemme

Grundtvigs indstilling til de rådgivende stænderforsamlinger ændrede sig imidlertid hurtigt fra skepsis til varm tilslutning. Han abonnerede på *Tidende for forhandlingerne ved provinsialstænderne for Sjællands, Fyns og Lolland-Falsters stifter samt for Island og Færøerne* – herefter blot kaldet *Stændertidende* – og fulgte gennem læsning af dette blad, der udkom ugentligt under forsamlingen, ivrigt med i debatterne.

Det gjorde særligt indtryk på ham, at forhandlingerne i 'folkerådet', som han også kaldte det, var *mundtlige*, og at bonderepræsentanterne virkede ganske uimponerede i en forsamling, der ellers overvejende bestod af godsejere, storborgere, veltalende intellektuelle og embedsmænd.⁷

Han så heri en statsmæssig, verdslig parallel til sin 'mageløse opdagelse' fra 1825 af, at det ikke var Bibelen, men 'det levende ord', det vil sige Fadervor og den mundtligt overleverede apostolske trosbekendelse ved dåben samt indstiftelsesordene ved nadveren, der sikrede kontinuiteten i kristenheden tilbage til de første kristne.

Og nu fandt han også, som han begejstret skrev efter afslutningen på den første stænderforsamling i foråret 1836, at Danmark omsider havde genvundet sin oprindelige forfatning: "*Kongens eneheredømme*" og '*folkets åbenlydte stemmefrihed*' er rigets *arilds-lov*."⁸ (Ved 'stemmefrihed' forstås der her alene talefrihed, retten til at rejse en mundtlig debat, ikke retten til at deltage i en afstemning, det være sig til et parlament eller til organer med blot rådgivende kompetence.)

Det første skridt til at genvinde denne 'oprindelige forfatning' var for Grundtvig indførelsen af enevælden i 1660-1661; hermed satte folket kongen fri af alle håndfæstninger, så han kunne regere uden hensyn til adelens og gejstlighedens særinteresser. Det andet og endelige skridt var indførelsen af 'folkerådet'. Hermed kunne nu en 'fri folkestemme', 'folkemunden' rådgive en 'fri konge'.

Man kunne få den tanke, at synspunktet var egenartet grundtvigsk. Men for det første var Grundtvig opvokset i 1700-tallets kontraktteoretiske forestilling om enevælden som folkestemmens fortolker. Hans politiske synspunkter må generelt forstås på baggrund heraf.

For det andet er det meget sandsynligt, at Grundtvig er blevet henledt på tanken af den kongelige kommissarius, det vil sige kongens repræsentant ved stænderforsamlingen, den magtfulde jurist Anders Sandøe Ørsted, som i sin åbningstale på Roskilde Palæ 1. oktober 1835 sagde:

Vor elskede konge, der altid har erkendt, at det ikke er for sin egen, men for det ham betroede folks skyld, han besidder den magt, der fra hans fædre er nedarvet på ham, har ved en varig indretning villet give dette et nyt pant på, at det fremdeles vil blive styret i

7 Blandt de 79 deputerede i Roskilde, både de ni kongeutpegede og de 70 valgte, var 20 bønder eller repræsentanter for det agrare småborgerskab, hvis man heri medregner en møller, en fæstegårdsmand og nogle sognefogeder. Jævnfør listen over deputerede i *Stændertidende* 1835-1836, side 1f.

8 *Det Danske Fiir-Kløver*, side 13.

denne ånd. Ikke anså han det [for at være] forsvarligt at vove nogen forandring i selve den statsforfatning [Kongeloven af 1665], hvorved Danmark nu i et og trefjerdedele århundrede har fundet sig lykkeligt. Men, idet han forbeholdt sig og sine efterkommere den hele fylde af magt, som vore forfædre nedlagde i Tredje Frederiks hænder, har kongen med hin statsforfatning forenet en indretning, der giver ham og hans efterkommere på tronen et nyt og omfattende middel til stedse at vide, hvad der tjener til folkets bedste, hvilket ikke kan andet end falde sammen med kongens eget. Han bød derfor, at mænd, som ved frie valg af deres medborgere dertil er kaldede, tid efter anden skulle træde sammen, for at rådslå om fædrelandske anliggender, inden disse ved kongens beslutning finder deres endelige afgørelse.⁹

Talen fortsatte herfra med formaninger og betragtninger over, at skønt de deputerede alle var ejendomsbesiddere, så var de ikke valgt til at fremme deres egne snævre standsinteresser, men til at se på fædrelandets tarv.

Ørsted formulerede på kongens vegne klart, at enevælden var givet kongen “af vore forfædre”, af folket. Grundtvig har alene tilføjet, at nyskabelsen – de rådgivende stænderforsamlinger – efter hans historiske opfattelse snarest burde betragtes som en genskabelse eller genopstandelse, nu da den tidlige middelalders “gamle landsting ved *Isøre* levede op på palæet i *Roskilde*.”¹⁰

Sognebåndsløsningen

Opløftet og fortrøstningsfuld søgte Grundtvig nu gennem kirkelige meningsfæller at få en af sine hjertesager, sognebåndets løsning¹¹ – retten til at slutte sig til en præst uden for sit hjemsgn – på dagsordenen.¹²

Baggrunden for dette ønske var opgøret 1825 i *Kirkens genmæle* med professor H.N. Clausen. Grundtvig ønskede dengang, at den efter hans opfattelse ‘rationalistiske’ Clausen og hans ligesindede skulle ekskluderes af statskirken. Lidt senere overvejede han sammen med kampfællen J.C. Lindberg den mulighed, at de selv og andre ‘gammeldags troende’ udtrådte af statskirken og dannede en frikirke. Forudsætningen herfor var dog, at dette blev lovliggjort – som i England. Men i 1830’erne kom han da på den tanke, at løsningen kunne være en lempelig kirkelig frihed, herunder frihed til sognebåndsløsning, inden for statskirkens rammer.

Forslaget blev indgivet i forsamlingens sidste måned af den markante reformator, lensgreve F.A. Holstein på vegne af syv præster fra det såkaldte ‘sydvestsjællandske broderkonvent’, som ikke selv var deputerede. På grund af travlhed og formalia

9 *Stændertidende* nummer 1, 5. oktober 1835, spalte 1f.

10 *Det Danske Fiir-Kløver*, side 70.

11 Ordet ‘sognebånd’ er dannet af Grundtvig i 1827; det alluderer til ‘stavnsbånd’ og dermed mere generelt og negativt til tvang.

12 Se Georg Christensen & Stener Grundtvig (red.): *Breve fra og til N.F.S. Grundtvig*, 2 (1926), breve numrene 375-386, side 236-262.